

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті визначено місце художньої культури у процесі підготовки студентів ВНЗ. Розглянуто такі її складники, як мистецтво, музика, художня література. Розкрито особливості їх впливу на формування світогляду та естетичних смаків студентів. Окреслено засоби розвитку художньої культури майбутніх фахівців.

Ключові слова: *технічний ВНЗ, гуманізація, художня культура, мистецтво, музика, художня література, засоби формування.*

В статье определено место художественной культуры в процессе подготовки студентов вузов. Рассмотрены такие ее составляющие, как искусство, музыка, художественная литература. Раскрыты особенности их влияния на формирование мировоззрения и эстетических вкусов студентов. Обозначены способы развития художественной культуры будущих специалистов.

Ключевые слова: *технический вуз, гуманизация, художественная культура, искусство, музыка, художественная литература, способы формирования.*

In the article the place of artistic culture in the process of the technical university students' training is determined. Such components of artistic culture as arts, music, literature are considered. Peculiarities of their influence on formation of the students' outlook and aesthetic tastes are revealed. The ways of development of the future specialists' artistic culture are specified.

Key words: *technical university, humanization, artistic culture, arts, music, literature, ways of formation.*

У цілях подолання прагматизму й утилітарності технічної освіти зростає значущість комплексного розгляду питань, що стосуються підготовки студентів технічного ВНЗ не тільки як професіоналів, але й як соціально та гуманістично орієнтованих особистостей, подолання професійної замкнутості й культурної обмеженості фахівців технічного профілю.

У наш час проблема єдності «двох культур» є актуальною в усьому світі. Науковому методу, вважає Л. Зоріна, людство зобов'язано тріумфом техногенної цивілізації, що сприяв не тільки швидкому розвитку економічної та соціальної сфер суспільства, але й відчуженню людини від природи, усе більшій дегуманізації суспільства. Причини негативних наслідків авторка пояснює існуванням двох культур, що сформували свої критерії і цінності:

культура природознавства з домінантою наукового методу, яка включає науки про природу й техніку, та гуманітарна культура, що включає мистецтво, літературу, науки про суспільство і внутрішній світ людини [2].

Видатні мислителі минулого (С. Вітте, А. Моруа, Х. Ортега-і-Гассет) та сучасні вчені-педагоги (О. Бріжатий, Б. Вульфсон, Б. Гершунський, Л. Зоріна, В. Козирев, В. Розін, В. Руденко, Ю. Сенько, О. Цикін, Т. Ярошевський та інші) підкреслюють необхідність єдності природничо-наукової та гуманітарної культур, їх взаємопроникнення, що формує цілісне уявлення про природу, суспільство й людину, про різні способи пізнання дійсності, їх взаємодоповнення у процесі пізнання.

Гуманітарна культура в сучасному суспільстві набуває важливого значення. У багатій теоретичній спадщині педагогічної думки є чимало ідей і напрямів, що безпосередньо стосуються гуманістичної концепції освіти. На теренах української педагогічної науки проблеми гуманізації університетської освіти досліджували такі вчені, як Г. Балл, І. Зязюн, С. Гончаренко, П. Кононенко, В. Лозова, О. Пехота, О. Романовський, О. Рудницька та інші. Проте питання художньо-естетичного розвитку студентів вищих технічних навчальних закладів вимагають докладнішого аналізу.

Мета статті – визначити місце художньо-естетичної культури у процесі підготовки студентів ВТНЗ, окреслити засоби її забезпечення.

Тісний зв'язок між залученням людини до мистецтва й літератури як невід'ємних складників культури та її духовним розвитком, сформованістю ідейно-етичних настанов, соціальною активністю, розвиненістю творчих і пізнавальних здібностей не підлягає сумніву.

Мистецтво – галузь культури, яка виражає естетичне ставлення до дійсності. Л. Толстой відзначав, що мистецтво є діяльністю людською, яка полягає в тому, що одна людина свідомо відомими зовнішніми знаками передає іншим почуття, які переживає, а інші люди – заражаються цими почуттями і переживають їх [8].

Мистецтво принципово відрізняється від усіх інших складників культури. Дослідники по-різному пояснюють специфіку мистецтва як одного зі способів пізнання життя на відміну, наприклад, від науки [9, с. 37]. Мистецтво спрямоване на синтез суб'єкта й об'єкта, наука – на об'єкт; основний метод мистецтва – розуміння, науки – аналіз; джерело мистецтва – інтуїція, у науці головну роль відіграє дискурсивне мислення (тобто розсудливе, що ґрунтується на міркуваннях). Основний нерв мистецтва – любов, людяність; наука – байдужа. Мистецтво має особистісне ставлення до буття, наука – безособова.

Математичні, природничі, технічні, соціальні науки, пізнаючи світ, розчленовують його. Синтез знання у кожній із конкретних наук обмежується її об'єктом, а тому цілісної картини світу не виникає. Таку єдину картину світу створюють філософські науки у вигляді найзагальніших законів природи, суспільства і людського мислення. Проте для того, щоб стати членом певного соціуму, людині мало засвоїти найзагальніші закони, їй необхідно знати життя «у плоті і крові», інакше вона не зможе по-справжньому орієнтуватися у світі, свідомо і продуктивно діяти. Зрозуміло, найважливіше джерело пізнання «плоті

і крові» життя – власний соціальний досвід. Однак життєвий досвід кожної окремої людини неминуче обмежений і до того ж може бути сповнений гіркими помилками. Людству необхідно було знайти спосіб збагачення і корекції життєвого досвіду окремої людини. Мистецтво і стало засобом збереження та передачі досвіду людства, раціонального й емоційного. Причому з ускладненням структури суспільства і наростаючою багатоплановістю процесів, які відбуваються в ньому, людина все менше виявляється здатною орієнтуватися в навколишній дійсності за рахунок своєї особистої практики. Це одна із причин, завдяки якій зростає і зростатиме роль мистецтва в суспільстві.

Ми запропонували студентам технічного ВНЗ (371 особу) визначити ступінь важливості для них таких функцій мистецтва: розширює кругозір і знання про навколишній світ; допомагає усвідомити значення життя і своє місце в ньому; є джерелом насолоди і радості; виховує естетичний смак; є засобом розваги; відволікає від турбот повсякденного життя; спонукає до творчості. Значна кількість студентів відповіла, що мистецтво насамперед розширює їхній кругозір (31%); є джерелом насолоди і радості (22%); засобом розваги і відволікає від турбот повсякденного життя (21% і 19% відповідно); виховує естетичний смак (7%).

Отже, мистецтво для студентів є, головним чином, вікном у зовнішній світ, за допомогою якого вони можуть збагатити свій внутрішній світ. При цьому їм знадобиться допомога більш досвідчених людей, викладачів, які правильно зорієнтують студентів у зовнішньому світі.

При очевидному інтересі до мистецтва вивчення рівня ознайомлення студентів із його різними видами (література, музика, образотворче мистецтво) за допомогою тестування засвідчило гнітючі результати. Якщо студенти мають певне уявлення про зарубіжну літературу, курс якої вони проходили у школі (29% із 437 опитаних), то ні класичну музику, ні живопис вони не знають (на запитання щодо цих розділів культури правильно відповіли 4% і 2% відповідно). Варто відзначити, що анкета стосувалася найвидатніших творів культури людства, котрі зобов'язана знати людина з вищою освітою, яка вважає себе культурною.

На жаль, у більшості своїй студенти неосвічені, проте деякі із представників молоді цього соромляться і дуже хотіли б виправити ситуацію. Низький рівень освіти студентів повинен викликати тривогу у викладачів, які читають дисципліни гуманітарного циклу, і спонукати їх до відповідних змін у курсі дисциплін та у змісті позанавчальних заходів, залучати студентів до мистецтва і виховувати в них смак і вибірковість.

Як вважає А. Андреев, категорію мистецтва не варто ототожнювати із сумою понять «живопис + скульптура + театр + література + кінематограф». Мистецтво – специфічний спосіб ставлення до дійсності, особливий тип свідомості, що може втілюватися у різних засобах матеріалізації. Мистецтво – це лише *деякі* телепередачі, фотороботи, кінострічки, які вирізняються особистісним баченням світу. У зв'язку з цим необхідно навчати молоде покоління всіма доступними засобами відрізнити справжнє мистецтво від його підробок [1, с. 130]. Вважаємо, що достатня для сучасної людини культура

художнього сприйняття досягається лише в результаті цілеспрямованого естетичного виховання, якому у ВТНЗ треба приділяти відповідну увагу.

Одним із традиційних видів мистецтва в усі часи була музика, що окреслює коло інтересів більшості молодих людей. Соціологічні дослідження свідчать, що в сучасній соціокультурній ситуації у структурі художніх переваг молоді музика все більше висувається на перший план. Вона «випереджає» інші види мистецтва за «обсягом» споживання, а також безпосередньо чуттєвими особливостями впливу [5, с. 4]. Соціологи постійно реєструють динаміку популярності музичного мистецтва, що зростає. У 60-х роках у низці переваг серед інших видів мистецтв музиці відводилося четверте-шосте місце, у 70-х – уже друге. Сьогодні в деяких соціологічних дослідженнях популярна музика виходить на перше місце і є найулюбленішим видом мистецтва, якому віддають перевагу молоді люди.

Проте останніми роками музика все частіше сприймається масовою аудиторією не як самостійне мистецтво, а як елемент побуту – фон для інших, ніяк не пов'язаних зі сприйняттям мистецтва, занять.

«З ранку до вечора, – зазначає З. Сікевич, – звучить музика по радіо, телебаченню, у кіно, драматичних театрах, дворах, літаках і потягах. Під музику нам показують як їдять, навчаються, орють, поспішають на роботу і стоять у чергах. Під музику читають вірші Пушкіна і прозу Стендаля. Навіть картини природи озвучують музикою, неначе вона дуже мовчазна і недостатньо гарна сама по собі» [5, с. 184].

За даними статистики [7], три чверті технічної і дві п'ятих гуманітарної інтелігенції не мають елементарних музичних знань. Середня їхня інформованість за десятьма відомими творами склала лише четверту частину від можливої.

Була з'ясована також достатньо несподівана невідповідність між спрямованістю на споживання класичних музичних творів і реальною обізнаністю у цій сфері: спрямованість значно вища, ніж виявлені знання. Це пояснюється, з одного боку, завищеною установкою (хочу бути обізнаним у класичному мистецтві, хоча й не знаю, як цього досягти), з іншого – схильністю студентів до стереотипів масової свідомості: навіть загальноприйнятий розподіл музики на «серйозну» і «легку» формує в молодих людей ідеальну установку на «піднесену» музичну творчість, яка не відповідає їхнім справжнім прагненням і реальному споживанню.

Таким чином, проведені дослідження та власний педагогічний досвід свідчать, що за кількісним благополуччям «споживання» музики приховані інколи складні суперечності її побутування. Це, наприклад, одностороння орієнтація більшої частини молоді на розважальну музику, ту, яка складає невелику частину безмежного світу музичної краси і не вимагає особливих інтелектуальних зусиль для розуміння. Місце відсутньої культури ставлення до музичних цінностей займають поверхнево-споживацькі запити, продиктовані модою, престижністю.

Найважливіший результат залучення до музичних цінностей – ступінь сформованості музично-естетичних смаків та ідеалів особистості, що є

головним показником рівня її музичного розвитку. Звідси, підкреслюємо думку Р. Тельчарової, предметом особливої турботи у формуванні музичної культури особистості є розвиток особистісних оцінних уявлень. Центральним критерієм естетичної оцінки музичних творів є музично-естетичний ідеал як головний показник свідомості особистості [7, с. 4–5].

Як зазначає А. Сохор, зміна типів музичної культури відбувається за законом спадкоємності: нова культура не заперечує того, що було у старій, а утримує частину цінностей і видів діяльності, залишених нею у спадок. Усі ці елементи музичної культури більш довговічні, ніж кожен з її типів окремо, найвищі ж музичні цінності вічні [6, с. 124–125]. Не вважаємо обов'язковим завданням прищепити студентам технічного ВНЗ смак до прослуховування серйозних оперних або симфонічних творів, оскільки кожна епоха народжує свої музичні стилі, напрями й безсмертні мелодії і, можливо, через сто років пісні групи «Beatles» будуть не менш популярні, ніж музика Моцарта або Чайковського, створена сторіччями раніше. Проте ми можемо ознайомити студентів із видатними творами музичної культури, пояснити походження музичних фрагментів, що є рингтонами їх мобільних телефонів, запропонувати інформацію про музичні стилі і напрями, біографії відомих співаків, музикантів, композиторів.

Художньо-естетичне виховання особистості важко уявити без читання художньої літератури. Ґрунтуючись на дослідженні ролі літератури у формуванні особистості [4, с. 101], вкажемо на ряд причин щодо важливості читання художньої літератури у процесі культурологічної підготовки майбутнього інженера. Художня література є художньо-образним відображенням об'єктивної дійсності, формує культурного і вдумливого читача, розвиває творче мислення й літературні здібності, образну пам'ять, уяву, естетичний смак, розумові здібності, підвищує культуру усного і писемного мовлення, крім цього, художня література збагачує емоційний світ і сприяє підвищенню якості підготовки спеціаліста. Читач залучається до художньої літератури, а через неї – до фундаментальних цінностей культури, розширюючи таким чином свій культурно-пізнавальний інтерес. Художні твори сприяють зародженню у свідомості та підсвідомості молоді людини якостей, що є носіями позитивної, життєствердної енергії. Під впливом літератури актуалізується пріоритет людини-гуманіста, людини-патріота, оптимістичні суспільні настрої, духовне здоров'я. Твори сприяють естетичному задоволенню й формують моральні якості: оптимізм, життєствердність, здатність долати труднощі, волю до перемоги, бажання досягати мети тощо. Враховуючи те, що літературний текст як явище мистецтва – це живий організм, його вплив на людину завжди непередбачуваний. Іноді негативний приклад із художнього твору може спрацювати досить потужно, сприяти духовному очищенню, оновленню, моральному загартуванню.

Важливе значення при цьому має не тільки характер літератури для читання, але й ті емоції та думки, які вона здатна викликати. У книзі Луї Марліна «Усі факти про телебачення» наведено цікаве опитування 4300 молодих людей. Із них 60% улюбленими назвали книги детективного,

шпигунського та пригодницького жанру; лише 20%, можливо під впливом школи, пригадали класиків; 9% – історичні твори, нариси тощо. Анкетування передбачало також питання-пастку: «Яка книга справила на Вас особливе враження?». Жоден із опитаних не згадав героя детектива. Навпаки, у відповідях коментувалися виключно твори серйозної художньої літератури – персонажі Камю, Сартра, Кроніна, Мітчела та ін. Виявляється, «чтиво» охоче проковтується, але це швидше рід механічного, бездумного заняття, хоча воно й поглинає помітну частину вільного часу. А душа цих, у більшості некваліфікованих, читачів відгукнулася все ж таки лише на справжні художні твори. Вольтер влучно зазначив, застерігаючи проти механічного читання: «Чим більше читаєте, не роздумуючи, тим більше запевняєтеся, що багато знаєте, а чим більше роздумуєте, читаючи, тим ясніше бачите, що знаєте ще дуже мало» [3, с. 157-158].

Результати наведеного опитування майже повністю співпадають із результатами анкетування, проведеного серед студентів технічних ВНЗ. Студентам запропонували назвати улюблений літературний жанр, книгу, що справила на них особливе враження, перерахувати книги, які вони прочитали за останній рік. 71% із 468 опитаних також назвали детектив улюбленим жанром, а серед книг, які справили найбільше враження, превалювала класика (48%). З-поміж книг, які студенти прочитали за останній рік, 63% юнаків назвали детективи, 71% дівчат – так звані «жіночі романи» таких авторів, як Г. Берсенюва, К. Вільмонт, А. Гавальда, Т. Гамальська, С. Шелдон та інших.

Як показують спостереження, студенти, які «читають» і назвали більше трьох книг, прочитаних за останній рік, володіють багатою лексикою, широким кругозором, а також інтонацією, мімікою, жестами при викладі власних вражень. Читання художньої літератури з користю і задоволенням – це результат проходження складного шляху, у процесі якого студент не тільки опановує всі навички читання, але й «якнайтонші прийоми естетичного сприйняття, безперервно підіймаючись сходами духовної культури, накопичує більший тезаурус, під яким розуміють осмислення всього надбаного культурного багажу» [3, с. 165]. За допомогою читання художніх творів студенти залучаються до фундаментальних цінностей культури, розширюють свій культурно-пізнавальний інтерес, зростають у духовному й емоційному планах.

Таким чином, підготовка студентів ВНЗ повинна передбачати: ознайомлення із кращими зразками світового мистецтва і літератури, різноманітними течіями, концепціями і тенденціями світової духовної культури, методологією і методами творчої діяльності, видами та жанрами образотворчого мистецтва, засобами художньої виразності різних видів мистецтва, особливостями створення художнього образу, базовими музичними поняттями та музичною термінологією, основними засобами виразності музичного твору, музичними жанрами; формування вмінь орієнтуватися у багатстві духовної культури, збагачувати свій інтелект шляхом самоосвіти, аналізувати різноманітні концепції розвитку світової культури, брати участь у дискусіях, толерантно ставитися до протилежних думок, володіти методами

творчої діяльності, інтерпретувати та порівнювати твори різних видів і жанрів образотворчого мистецтва, висловлювати власне емоційно-естетичне ставлення до художніх образів із використанням спеціальної термінології, проявляти свої почуття, естетичні переживання засобами образотворчого мистецтва в самостійній творчій діяльності, інтерпретувати музичні твори різних видів і жанрів та порівнювати їх із творами інших видів мистецтва, розуміти мову музичного мистецтва як засобу міжособистісного спілкування; визначати специфічні особливості музичних творів на рівні засвоєння понять і термінології музичного мистецтва.

Забезпечення художньо-естетичного розвитку студентів ВНЗ реалізовувалося у таких напрямках: під час вивчення нормативних дисциплін та дисциплін за вибором із циклу соціально-гуманітарної підготовки; у ході засвоєння спеціально розробленого інтегрованого курсу, що включав такі розділи, як «Література», «Музика», «Живопис», «Кінематограф», «Театр» та ін.; організації позааудиторної діяльності, стимулювання студентів до самоосвіти.

Наприклад, спецкурс «Світова культура» включає, зокрема, такі розділи, як «Живопис», «Кіно. Театр». Розділ «Живопис» присвячений видатним художникам усіх епох, які представляють найрізноманітніші стилі й напрями живопису – Ренесанс, романтизм, імпресіонізм, кубізм, сюрреалізм та інші. Знайомство з біографіями й особливостями творчості художників ми супроводжували показом репродукцій їх творів із подальшим обговоренням.

Невід’ємною складовою світового мистецтва є музика. Студенти ознайомлюються з видатними творами музичної культури, біографіями відомих співаків, музикантів, композиторів здебільшого під час позанавчальних заходів, що залучають до нескінченно багатого й яскравого світу музичної культури.

Інтерес студентів до літератури прищеплюємо у процесі роботи за розділом спецкурсу, що присвячений літературі, а також завдяки оглядовим лекціям у позанавчальний час, присвяченим вітчизняній та зарубіжній літературі, ознайомленню з біографіями і творчим шляхом відомих письменників, проведенню тематичних вечорів, присвячених творчості того чи іншого письменника, вікторин, брейн-рингів, конкурсів на кращий переклад віршованого твору іншомовних авторів та інших позанавчальних заходів із літератури.

Висновки. Отже, завданням технічних ВНЗ є гуманізація освіти, пошуки шляхів виховання духовності молоді, формування художньо-естетичної культури особистості.

У зв’язку з цим в означеному дослідженні розглянуто такі складники художньої культури, як мистецтво, музика, художня література. Розкрито особливості їх впливу на формування світогляду та смаків молодшої людини. Визначено напрями формування художньої культури майбутніх фахівців, а також деякі засоби художньо-естетичного розвитку студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреев А. Л. Место искусства в познании мира / А. Л. Андреев. – М. : Изд-во политической литературы, 1980. – 256 с.
2. Зорина Л. Я. Отражение идей самоорганизации в содержании образования / Л. Я. Зорина // Педагогика. – 1996. – № 4. – С. 105-109.
3. Канторович В. Я. Литература и социология : статьи, воспоминания / В. А. Канторович. – М. : Советский писатель, 1984. – 400 с.
4. Лисенко М. В. Романи Дж. Роулінг у системі шкільного виховання: літературознавчий та методичний аспекти / М. В. Лисенко // *Studia Germanica et Romanica* : Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання. – 2007. – Т. 4. – № 2 (11). – С. 100-109.
5. Сикевич З. В. Молодежная культура: «за» и «против». Заметки социолога / З. В. Сикевич. – Л. : Лениздат, 1990. – 206 с.
6. Сохор А. Социология и музыкальная культура / А. Сохор. – М. : Советский композитор, 1975. – 201 с.
7. Тельчарова Р. А. Музыка и культура / Р. А. Тельчарова. – М. : Знание, 1986. – 64 с.
8. Толстой Л. Н. Что такое искусство? / Л. Н. Толстой // Собр. соч. : в 22 т. – М. : Худ. лит-ра, 1983. – Т. 15. – С. 41-221.
9. Художественная культура и развитие личности: проблемы долгосрочного планирования. – М. : Наука, 1987. – 222 с.

Дата надходження до редакції: 16.10.2013 р.